

شیعیان جمهوری آذربایجان در ماه محرم

g/سرویس آذربایجان
شیعیان جمهوری آذربایجان در ماه محرم

دیباچه :

محرم الحرام حسینی از راه رسیده و شیعیان گیتی؛ دیگر بار در حزن و اندوه فرو رفته اند؛ شیعه که تاریخ آن سراسر با مظلومیت عجیب گشته در ماه محرم با الهام از مکتب سرخ حسینی خود را برای پیوستن به مکتب سبز مهدوی آماده می کند که همین آمادگی رمز و راز ماندگاری شیعه در طول تاریخ می باشد؛ علیرغم اینکه در طول قرنهای گذشته تلاشهای زیادی صورت گرفته تا نام و نشانی از شیعه و آرمانهای بلند او باقی نماند اما امروز؛ شیعه سربلندتر از همیشه حضور دارد و همچنان در انتظار موعود خویش بسر می برد.

واقعه حزن انگیز روز عاشورا و مصائبی که در این روز بر اهل بیت (ع) روا داشته شد و نیز ستمهایی که پس از آن در حق اسرای کربلا انجام گرفت و نیز همه بی حرمتی هایی که حتی در مورد قبر شریف امام حسین(ع) صورت پذیرفت و آن قبر مطهر بارها توسط عباسیان شخم زده شد و نیز همه سخت گیریهایی که از سال 61 هجری تاکنون در خصوص شیعیان بکار گرفته شده، همگی برای از بین بردن آرمانخواهی تشیع بوده چرا که آموزه های مکتب تشیع همواره یکی از بزرگترین چالشهای فراروی پاندهای نامشروع قدرت و ثروت بوده است.

چنانچه بخواهیم این موضوع را در تاریخ معاصر شیعه مورد بررسی قرار دهیم، بی شک یکی از مهمترین مواردی که بایستی مورد اشاره قرار گیرد سرنوشت شیعیان سرزمینی است که امروزه جمهوری آذربایجان نامیده می شود.

این شیعیان پس از قراردادهای گلستان(1192ش/1813م) و ترکمنچای(1206ش/1828م) طی سالها زندگی تحت حاکمیت تزارها و کمونیستها بیشترین محدودیتها، شکنجه ها، تبعیدها و اعدامها را به دلیل پافشاری بر اعتقادات مذهبی خود متحمل شدند؛ به ویژه پس از سال 1920 که حاکمیت کمونیستها بر مردم شیعه این سامان شروع گردید اوضاع اسفناکی بر آنان حاکم شد به گونه ای که مساجد، حسینیه ها و مدارس دینی تعطیل شدند و روحانیون و عالمان دینی به روشهای مختلف مانند حبس ، تبعید و اعدام از تبلیغ آموزه های دینی محروم گشتند ؛ دوران حکومت استالین بر مردم مسلمان این دیار را می توان یاد آور رفتارهای ظالمانه حجاج بن یوسف ثقفی در دوران حکومت خود با مسلمانان به ویژه شیعیان دانست. بررسی سرنوشت شیعیان جمهوری آذربایجان پس از جدایی از ایران - به ویژه آنگاه که مصیبتهایی مانند به دریا انداخته شدن بیش از سیصد تن از روحانیون آذری توسط کمونیستها به جرم برپایی مراسم عزاداری برای امام حسین (ع) و تبلیغ آموزه های دینی در ذهن آدمی متبادر می گردد- و مشاهده عشق و علاقه کنونی شیعیان جمهوری آذربایجان به امام حسین (ع) این اعتقاد را در ذهن آدمی راسخ تر می نماید که مشعل تابناک تشیع خاموش شدنی نیست که نقش عزاداریهای ماه محرم در این خصوص نقشی بی بدیل می باشد؛ البته اوضاع کنونی جمهوری آذربایجان مبین این حقیقت نیز هست که مبارزه با آموزه های شیعی در این کشور خاتمه نیافته بلکه پس از استقلال این جمهوری تنها شکل مبارزه با آرمانگرایی تشیع عوض شده است. واقعیت این است آمریکا، صهیونیسم، غرب و نیز سران وهابی برخی کشورهای عربی آگاهند که تنها خطری که ثروت و قدرت نامشروع و اهداف ظالمانه شان را در مقابل مستضعفین جهان تهدید می کند، موج اسلام خواهی مردم جهان است که الگوی فکری و سیاسی خود را از عقاید و تجارب منطبق بر ظلم ستیزی و عدالت طلبی یگانه مذهب رهایی بخش اسلام یعنی شیعه کسب می کند. لذا آنها با تشکیل يك مثلث شوم که دارای ابزار مشترك قدرت، مذهب و ثروت هستند، درصددند تا با مقابله با اصل این آرمانخواهی شیعه که ریشه در قیام امام حسین (ع) و اعتقاد به ظهور منجی عالم، مهدی موعود - عج – دارد، از گسترش این فرهنگ در افکار عمومی مسلمانان جهان مخصوصا در بین مردم جمهوری آذربایجان، که بعد از ایران دومین کشور شیعی جهان است جلوگیری کنند.

با لحاظ آنچه گفته شد این قلم خواهد کوشید به بررسی اجمالی اوضاع جمهوری آذربایجان در ماه محرم پرداخته و گوشه هایی از رفتار اجتماعی شیعیان این کشور در این ماه و مشکلات و موانع موجود در این خصوص را بررسی نماید.

عزاداری مردم جمهوری آذربایجان قبل از استقلال

مردم جمهوری آذربایجان قبل از ورد اسلام به این منطقه ، همچون اکثریت ساکنان مناطق ایران به دلیل برخی سیاستهای غلط حکومت مرکزی و حاکمان محلی خود و نیز به دلیل انحرافات که درآئین زرتشت رسوخ کرده بود و نیز با توجه به انطباق اکثریت معارف اسلام با هویت اصیل ایرانیان با آغوش باز اسلام را پذیرفتند. تاسیس دولت صفویه توسط شاه اسماعیل در ایران و رسمیت مذهب تشیع موجب گردید مردم ساکن در این منطقه بیش از پیش با معارف رفیع اهل بیت آشنا گردند و از همان زمان مراسم عزاداری امام حسین(ع) و بزرگداشت ایام تاسوعا و عاشورای حسینی به جزئی از باورها و سنتهای عمومی مردم آن دیار تبدیل گردید .

در زمان تسلط تزارها بر منطقه تاریخی آران و جمهوری آذربایجان کنونی ، به دلیل مراودات فراوان مردم آن منطقه با وطن اصلی خویش–ایران– و نیز به دلیل سیاست محتاطانه تزارها در برخورد با شیعیان؛عزاداری ماه محرم همچون گذشته و به سبک موجود در ایران با رونق قابل توجه ادامه داشت لیکن با روی کار آمدن کمونیست ها و ایجاد اتحاد جماهیر شوروی مرزهای آئین بین مردم دو سوی ارس جدایی افکند و مردم آن سوی ارس با فشارهای بی امان کمونیستها از انجام مراسم و آئین های دینی و مذهبی منع شدند و مساجد، حسینیه ها و تکایا تعطیل گشتند.علیرغم اینکه کمونیستها مبارزه جدی با ادامه حیات هنجارهای مذهبی در بین شیعیان جمهوری آذربایجان را در راس برنامه های خود قرار داده بود، ولی مردم مسلمان این منطقه با الهام ازقیام ابعادالله الحسین (ع) آن را سینه به سینه و نسل به نسل منتقل می کردند و به این خاطر بلشویکها هرگز موفق به جلوگیری کامل از برگزاری مراسم دینی و به خصوص عزاداری حسینی در ماه محرم نشدند و حتی مردم به صورت خود جوش مراسم ویژه تاسوعا و عاشورای حسینی را در برخی محل ها و مناطق انجام می دادند که در این جریان موردتهاجم و آزار و اذیت ماموران قرار می گرفتند.

دراین دوره با وجود تمام فشارهای دولت که حتی با شکنجه ،حبس ،تبعید و اعدام همراه بود عاشقان امام حسین (ع) به صورت مخفیانه عشق و ارادت خود را ابراز می کردند. در زمان شوروی سابق در برخی مناطق جمهوری آذربایجان از جمله در مناطق همجوار با ایراناز جمله لنکران ، آستارا ، یاردیمی ، بیله سوار ، جلیل آباد، ماساللیو نیز در نخجوان ؛ عزاداری ماه محرم هرچند محرمانه ولی با حضور تعداد زیاد مردم برگزار می شد که نقش مهمی در حفظ ارزشهای اسلامی ومذهبی در میان مردم این کشور داشت.درآن دوره مردم مراسم های عزاداری را در منازل خود و با حضور همسایگان از اول ماه محرم تا روز عاشورا برگزار می کردند.

لازم به توضیح است مبارزه کمونیستها با آموزه های دینی تنها در قالب برخورد فیزیکی انجام نمی گرفت بلکه آنها از طرق مختلف مانند تهاجم فرهنگی ، ساخت فیلم های ضد مذهبی که آموزه های اسلامی را تمسخر می نمود و نیز آوردن استدلالهای به ظاهر علمی مارکسیستی و الحادی تلاش داشتند مسلمانان ایرانی تبار قفقاز به ویژه شیعیان جمهوری آذربایجان را از اعتقادات و ارزشهای دینی خود دور نموده و اسلام را در نظر آنان عامل عقب ماندگی و ارتجاع جلوه دهند.در اتحاد جماهیر شوروی تبلیغات ضد مذهبی «وظایف اخلاقی» تمام «شهروندان صادق شوروی» و مخصوصا اعضای حزب کمونیست بود. سازمان جوانان حزب، اتحادیه–های کارگری، تمام موسسات آموزشی از مهد کودک تا سطوح عالی دانشگاهی، همه و همه بر ضد مذهب فعالیت می نمودند.در چنین فضایی،تنها عاملی که باعث می گردید حداقل نام اسلام و مذهب تشیع از اذهان مردم فراموش نگردد عزاداریهای مخفیانه برخی مردم در ماه محرم بود .

عزاداری ماه محرم در جمهوری آذربایجان بعد از استقلال

با فرو پاشی اتحاد جماهیر شوروی و استقلال جمهوری آذربایجان در سال 1991 م: مردم جمهوری آذربایجان دوره نوینی را شروع کردند و آتانی که سالهای متمادی در کنج خانه ها و بصورت مخفیانه عشق خود را به امام حسین و سایر شهدای کربلا ابراز می نمودند توانستند با حضور دوباره درمساجد و حسینیه ها علاقه قلبی خود را به خاندان رسالت نشان دهند. دوران پس از فرو پاشی اتحاد جماهیر شوروی را می توان دوران حیات مجدد اسلام در بین مردم جمهوری آذربایجان دانست که البته هنوز به مانند طفلی تازه پا گرفته در مراحل اولیه بازیابی جایگاه واقعی خویش می باشد . بعد از استقلال جمهوری آذربایجان به دلیل سیاستهای فرهنگی گذشته و باتوجه به عدم همخوانی منافع شخصی و حزبی سران این کشور با دین اسلام و مذهب تشیع و نیز به دلیل فشار قدرتهای خارجی مخصوصا آمریکا بدون توجه به مذهب اکثریت مردم این جمهوری، قانون اساسی این کشور بر اساس دو اصل لائیسیم (دنیوی بودن) و سکولاریسم (جدایی دین از سیاست) وضع گردید. بندهای 2،3،4 اصل 48 قانون اساسی جمهوری آذربایجان که به موضوع دین اختصاص یافته است سیاست دولت آذربایجان در قبال مذهب بیش از 80 درصد مردم آذربایجان را به خوبی نشان می دهد :

بند 2- «هرکس حق نگرش مستقل به دین، اعتقاد به هر دینی بصورت فردی و یا جمعی، عدم اعتقاد به هیچ دینی و همچنین بیان و انتشار اعتقاد دینی خود را دارد.»

بند 3- «انجام مراسم دینی در صورتی که قواعد و انضباط اجتماعی را برهم نزند و یا در ضدیت با اخلاق عمومی نباشد آزاد است.»

بند 4- «عقیده و اعتقاد دینی موجب برائت برهم زدن حقوق جمعی نمی شود.»

چنانچه ملاحظه می شود قانون اساسی جمهوری آذربایجان نه تنها از اسلام و مذهب تشیع که دین و مذهب اکثریت مطلق مردم این کشور است، سخنی به میان نیاورده بلکه با بیان اینکه عدم اعتقاد به هیچ دینی آزاد است بی دینی را نیز تأیید کرده است. در حال حاضر حق نگرش آزاد به دین (بند 2 ماده 48) صرفا در خدمت یهودیان وابسته به صهیونیست قرار گرفته که با اهداف خاصی در جمهوری آذربایجان حضور دارند. آنان با ساخت کلیسای متعدد و فعالیتهایی از قبیل جذب جوانان آذری و... در صد افزایش تأثیر گذاری صهیونیستها بر دولتمردان باکو هستند این در حالی است که حدود 80 درصد از مردم آذربایجان (شیعیان) علیرغم خواست قلبی نمی توانند به نحو دلخواه خود مراسم ماه محرم را برگزار نمایند . امروزه بندهای 3 و 4 ماده اخیر الذکر به دستاویز دولت جمهوری آذربایجان برای برخورد با مراسم عزاداری ماه محرم در سطح خیابانها تبدیل شده است. این در حالی است که در اولین سال های استقلال جمهوری آذربایجان مراسم عزاداری حسینی و به خصوص روز عاشورا در سطح گسترده تری در معابر عمومی این کشور برگزار می شد که برخی محافل لاییک و وابسته به غرب با ابراز نگرانی از این وضعیت و با استناد به قانون اساسی موصوف محدودیت هایی را ایجاد و در زمان حاضر مراسم عزاداری در سراسر این کشور در مساجد و حسینیه ها برگزار می شود و حضور گسترده و پر شور جوانان از ویژگی های این آیین هاست.

در جمهوری آذربایجان اکثر شیعیان به ماه محرم اعتقاد قلبی ویژه ای دارند. در مناطق شیعه نشین معمولا تا اربعین حسینی به موسیقی گوش نمی دهند و تلاش می نمایند کارهای غیر شرعی انجام ندهند. در این مناطق مراسم عروسی در ماه محرم و صفر برگزار نمی شود. تا پایان ماه محرم و اربعین حسینی، معمولا در خانواده هایی که با اعتقادات دینی آشنایی دارند مخصوصا در مناطق جنوبی این کشور ، خانم ها موهایشان را رنگ نمی کنند و لباس های نو نمی دوزند و تغییر مکان نمی دهند. مردم در روزهای تاسوعا و عاشورا لباس های رنگارنگ مخصوصا لباس قرمز نمی پوشند. خانواده های مذهبی که توان مالی دارند سفره های احسان را می گسترانند و در خانه ها، مراسم مرتبه برگزار می کنند. اکثر مردم آذربایجان از اسامی نظیر علی، حسن، علمدار، عباس، علی عباس، ذوالفقار، فاطمه، زینب، زهرا و سکینه، برای کودکان متولد شده در ماه محرم استفاده می کنند. در اکثر مراکز فروش نوارهای موسیقی، به جای نوای موسیقی، صدای نوحه سرایی، مرثیه و روضه می آید. مردم در مساجد جمع می شوند و مساجدی که روحانیان آن فعال اند، دارای برنامه های متنوع عزاداری اند. در این ایام مردم به خصوص در رابونهای جنوبی (جلیل آباد، نفت چالا، ماساللی، لنکران، یاردیلمی، لریک و آستارا...) مراسم عزاداری امام حسین را بر پا می کنند. همچنین در شهر باکو، مخصوصا روستاهای باکو برنامه های عزاداری برگزار می گردد. در شهر باکو پایتخت جمهوری آذربایجان آئین های عزاداری در مساجد تازه پیر، حاجی سلطانعلی، گوی مسجد، مشهدی داداش، حاج جواد و نیز در اکثر حسینیه ها با شرکت قابل توجه شیعیان و دوستداران اهل بیت (ع) بویژه جوانان مومن آذری برپا می شود؛ یکی از برنامه هایی که در ایام ماه محرم به ویژه در روزهای تاسوعا و عاشورا در جمهوری آذربایجان صورت می گیرد اهداء خون توسط عزاداران می باشد ؛ در روز عاشورا؛ روستای نارداران در نزدیکی شهر باکو به سبب وجود زیارتگاه امامزاده معروف ، حضرت رحیمه خاتون؛ خواهر امام رضا (ع) به مرکز برگزاری مراسم عزاداری تبدیل می شود . بیش از بیست هزار نفر که اکثر آنان را جوانان سپاه پوش تشکیل می دهد خود را به زیارتگاه مجلل خواهر امام رضا می رسانند و با تشکیل دستجات سینه زنی و زنجیر زنی به عزاداری سرور و سالار شهیدان می پردازند. به غیر از نارداران در سایر مساجد و اماکن مقدس به ویژه امامزاده بی بی هیبت و امامزاده محسن نیز برنامه های مشابه برگزار می گردد. در این میان مراسم عزاداری ایرانیاندر باکو همواره مورد توجه بوده وعزاداران عاشق و دلباخته ابا عبدالله الحسین (ع) باشورو شوق وصف ناپذیر با حضور گسترده در حسینیه ایرانیان مقیم باکو آیین های سوگواربویژه ای را برگزار می کنند و جمع زیادی از مردم آذری نیز که اغلب آنان را جوانانتشکیل می دهند با علاقه وافری در این مراسم شرکت می کنند؛ حضور مداحان و خطیبان برجسته ایرانی نیز نقش مهمی در برگزاری گسترده این مراسم ها و آگاه سازی مردم از واقعکربلا و مصیبت های این روز دارند.

از دیگر شهرهای جمهوری آذربایجان که مراسم عزاداری ماه محرم در آنجا به صورت ویژه ای برگزار می گردد شهر گنجه است؛ هنوز در گنجه آداب و سنن ایرانی و اسلامی و اعتقادات مذهبی کم و بیش به چشم دیده می شود. در گنجه مانند ایران از اول ماه محرم مراسم عزاداری شروع می شود و مردان و زنان در قالب دسته های عزاداری در امامزاده شهر عزاداری می نمایند در روزعاشورا محوطه امامزاده شهر گنجه مملو از جمعیت می شود و مردم نذرهای خود را در این محل ادا می کنند. البته طی سالهای اخیر با انتصاب فرماندار جدید این شهر (المار ولی اف) محدودیتهای زیادی برای شیعیان وضع گردیده ولی عاشقان حسینی در این شهر بدون توجه به این محدودیتها همچنان عنوان شهر «امام حسین» را برای خود حفظ نموده اند. علاوه بر شهرهای مختلف جمهوری آذربایجان از قبیل باکو و گنجه بجمهری خودمختار نخجوان نیز از جمله مناطقی است که مردم آن در حد وسع و توان عاشورا را از هر لحاظ بزرگ می دارند؛ نوحه خوانی مرثیه سرایی، زنجیر زنی، سینه زنی، کشتن قربانی، گستردن سفره احسان ، پخش خرما و نذورات دیگر ، نمایش صحنه قتال در کربلا و استمداد مظلومانه امام حسین(ع)؛ مراسم شاخسی و واخسی ، گریه بر مصائب اهل بیت و تعطیل کردن محل کار و کوشش و بازار و... از جمله برنامه هایی است که در این جمهوری در ماه محرم صورت می گیرد . در «نهرم»، «بنین یار»، «یتوی» و دیگر روستاهای منطقه نخجوان جمهوری آذربایجان، این مراسم به شکل دسته جمعی برگزار می شد و همیشه، توجه اهالی دیگر مناطق را به خود جلب می کند. فاجعه چند سال قبل که توسط ماموران امنیتی نخجوان در روز عاشورا و در روستای بنین یار اتفاق افتاد هنوز از اذهان مردم منطقه پاک نگردیده است . فاجعه ای که در آن نیروهای امنیتی عزاداران حسینی روستاهای اطراف را که برای تجمع در روستای بنین یار عازم بودند مورد ضرب و شتم قرار دادند و به درختان بستند تا عزای حسینی را کم رونق نمایند.

در سالهای قبل مراسم قمه زنی در جمهوری نخجوان صورت می گرفت که پس از فتوای رهبر انقلاب اسلامی ایران در خصوص حرمت موضوع فوق در حال حاضر در روز عاشورا به جای این مراسم برنامه اهدای خوان از سوی عزاداران انجام می گیرد. نوحه ها و مرثیه هایی که در این جمهوری مورد استفاده مداحان و ذاکرین قرار می گیرد عموما از اشعار مرحوم قمری دربندی، دخیل مراغه ای ،راجی تبریزی ،قاسم بیک ذاکر و حاج سید عظیم شیروانی است. البته اخیرا از نوارهای مداحی مداحان تبریزی و اردبیلی نیز در برنامه های عزاداری استفاده می شود. روز عاشورا درپایتخت جمهوری خود مختار نخجوان بدون اینکه از طرف دولت مرکزی(باکو) اعلام شود تعطیل می گردد و سیمای شهر در غم و اندوه فرو می رود .

سخن آخر :

ماه محرم که همواره یاد آور رویارویی تاریخی حق و باطل و تداعی گر « کل یوم عاشورا و کل ارض کربلاست » است در جمهوری آذربایجان نیز مورد توجه شیعیان این کشور قرار می گیرد. شیعیان جمهوری آذربایجان که طی سالهای اخیر با ایستادگی در برابر برخی سیاستهای ضد دینی ، الهام گیری عملی خود از مکتب عاشورا را اثبات کرده اند در ایام محرم نیز بیش از سایر زمانها ابعاد مختلف قیام امام حسین (ع) را مرور می کنند. البته استیلا 70 ساله کمونیستها سبب گردیده تا شیعیان این کشور بیش از هر موضوعی ، نیازمند بازخوانی معارف دینی و تعمیق ارزشهای شیعی در جامعه خود باشند که اسلامگرایان آذری علیرغم همه محدودیتهای موجود در صد انجام این مهم هستند .

حسن گلی

منابع :

فصلنامه تحقیقی مطالعاتی آران

خبرگزاری آران

تاریخ نگارش مقاله : محرم سال 1388

بازنگری : محرم 1391